

СТРАХОВІ ІНСТРУМЕНТИ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПОДАТКОВИМИ РИЗИКАМИ ВІТЧИЗНЯНИХ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

МАТВІЙЧУК Леся¹, АНТОШЕВСЬКА Діана²

¹ Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0002-0974-2284>

e-mail: matvijchuk.lesya@gmail.com

² Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0009-0004-9762-9768>

e-mail: antoshvskado@ukr.net

У статті досліджено наукові підходи до визначення сутності поняття «податкові ризики», розглянуто суб'єктивні та об'єктивні прояви податкових ризиків, узагальнено вітчизняний досвід податкового ризик-менеджменту та визначено його актуальні тенденції в умовах нестабільності економічного середовища. Проаналізовано контрольну діяльність Державної податкової служби України в умовах дії воєнного стану. Визначено, що відбір платників податків для проведення документальних перевірок щодо дотримання ними вимог податкового законодавства здійснюється за наявними податковими ризиками недоплати сум податків, зборів, які визначаються системою ризикоорієнтованого відбору. Досліджено сутності та роль страхування як інструменту мінімізації податкових ризиків. Визначено, що страхові продукти, які покривають податкові ризики дають змогу страхувальнику-платнику податків мінімізувати фінансові втрати, які пов'язані з додатковими податковими зобов'язаннями, включаючи донарахування податків та зборів, штрафи, пені, у разі їх виникнення, внаслідок помилок або неточностей у податкових деклараціях та проведення податкових перевірок або судових рішень. Запропоновано напрями активізації діяльності страхових компаній у роботі із податковими ризиками, що дозволять залучити широкого кола страхувальників та ефективно просувати продукти зі страхування податкових ризиків на вітчизняному страховому ринку

Ключові слова: податкові ризики, податкові перевірки, страхування, страхові продукти, ризикоорієнтований підхід.

<https://doi.org/10.31891/mdes/2024-12-10>

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У ринковій економіці однією із важливих умов сталого розвитку кожного суб'єкта господарювання є його ефективна фінансова діяльність, яка забезпечує формування достатнього обсягу фінансових ресурсів, їх раціональний розподіл та продуктивне використання, а також сприяє мінімізації фінансових ризиків та створенню такого внутрішнього середовища, що дозволяє досягнути поставлені цілі та завдань в умовах невизначеності та підвищення рівня ризиковості.

Ведення активних бойових дій на території України, внаслідок нападу росії, спричинило падіння економіки, посилення кризових явищ, паралізацію бізнесу та призупинення діяльності значної частини суб'єктів господарювання. Зростання напруги та погіршення бізнес-середовища актуалізувало питання безпеки та зниження рівня ризиків. Особливо це стосується фінансових ризиків, оскільки вітчизняні підприємства майже втратили доступ до українського та зарубіжного фінансових ринків, що ускладнило можливість поповнення фінансових ресурсів необхідних для продовження діяльності. В таких умовах, зменшення податкового навантаження та оптимізація податкових платежів на законних підставах стало одним із інструментів вивільнення ресурсів та стабілізації суб'єктів господарювання. До того ж на практиці правові проблеми застосування податкового законодавства, неузгодженість судової практики під час розгляду податкових спорів лише посилили складні умови ведення бізнесу, тому дослідження особливостей податкових ризиків підприємства та напрямів їх мінімізації є актуальною проблемою для функціонування суб'єктів господарювання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням податкових ризиків суб'єктів господарювання присвячено наукові праці як вітчизняних так і зарубіжних дослідників. Так, О. Десятюк визначає податковий ризик як можливість виникнення негативних економічних наслідків через неефективність побудови і функціонування податкового механізму, тактики та стратегії податкової діяльності і вчинення правопорушень у сфері оподаткування [1, с.356]. О.М. Воронкова трактує податковий ризик як ймовірну загрозу для суб'єкта податкових відносин, яка виникає в умовах невизначеності та конфліктності процесу оподаткування і супроводжується небезпекою прямих та непрямих фінансових втрат та/або невикористаних можливостей [2, с.12]. Матвійчук А.В. визначає податковий ризик як вид фінансового ризику, що визначає можливість виникнення втрат у зв'язку з введенням нових або збільшенням рівня ставок діючих податків і зборів. Автор стверджує, що

податковий ризик також пов'язаний із імовірністю зміни строків і умов здійснення окремих податкових пільг у сфері господарської діяльності підприємства [3, с.18]. Н.Г Євченко характеризує податковий ризик як економічну категорію, що відображає характерні особливості податкових відносин, які виражаються в об'єктивно існуючих невизначеності та конфліктності, притаманних процесам управління та прийняття рішень в сфері оподаткування, що супроводжуються можливими загрозами та невикористаними можливостями для учасників податкових відносин [4, с.39]. Панченко О.І. податковий ризик розглядає як ймовірність фінансових збитків внаслідок внесення змін у податкове законодавство (зміна розміру податку, об'єкта оподаткування, строків сплати податків, відміна податкових пільг та ін.) [5, с. 355]. Курило В.І., Мушенко В.В. досліджуючи питання сутності податкового ризику стверджують, що податковий ризик являє собою економіко-правову модель пропонованих негативних наслідків у вигляді виникнення незапланованого у фінансово-господарській діяльності платника податку податкового зобов'язання чи інших не фінансових ризиків (вилучення документів, арешту майна тощо) з причини відповідних дій держави (зміні податкового законодавства, вчасного ненадання податкового кредиту, зміні чи скасуванню діючих податкових пільг; застосуванні податкових санкцій; неоднозначному тлумаченні законодавства тощо) чи платника податків (недекларування та неповне податкових зобов'язань, неперерахування належних до сплати сум зобов'язань до бюджету невиконання платником податків іншого законодавства, контроль за яким покладено на контролюючі органи) [6, с.186].

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Незважаючи на значну увагу науковців до означеної проблематики, питання податкових ризиків в системі фінансового управління залишається актуальним і надалі, адже реформування податкового законодавства в Україні відбувається практично на постійній основі, що спричиняє появу все нових аспектів податкових ризиків для вітчизняних суб'єктів господарювання.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою роботи є дослідження наукових підходів до визначення сутності поняття «податкові ризики», узагальнення вітчизняного досвід податкового ризик-менеджменту та визначення його актуальних тенденцій в умовах нестабільності економічного середовища. Дослідження сутності та ролі страхування як інструменту мінімізації податкових ризиків та запропоновано напрями активізації діяльності страхових компаній у роботі із податковими ризиками.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Податки, як вбудовані регулятори бюджетно-податкової політики держави, є інструментами мотивування і водночас зовнішніми обмеженнями фінансових результатів діяльності суб'єктів господарювання та прибутковості їхнього капіталу. Інституційний дисбаланс, недостатня конструктивність механізмів міжсуб'єктної взаємодії у сфері податкової політики зумовлюють появу податкових ризиків, відповідно визначають необхідність удосконалення податкового регулювання, формування ефективних інструментів у сфері контролю за виконанням податкових зобов'язань господарюючими суб'єктами.

Управління в сфері оподаткування проводиться в умовах невизначеності, конфліктності, дії дестабілізуючих чинників і зумовлених ними ризиків. У Податковому кодексі України у статті 14 поняття «ризик» визначено як: «ймовірність недекларування (неповного декларування) платником податків податкових зобов'язань, невиконання платником податків іншого законодавства, контроль за яким покладено на контролюючі органи» [7]. Отже, законодавець концентрує увагу на девіантній поведінці платника податків та ухилення від сплати останніх. За основу взято визначення податкових ризиків як теоретичну ймовірність недоотримання бюджетом держави податкових надходжень в результаті тих чи інших, законних чи не зовсім, дій платника податків, в нашому випадку підприємства. З цього трактування Податковим кодексом природи ризику можна вивести і характерні риси податкових ризиків для платника податків підприємства, а саме те, що в результаті навмисних чи помилкових своїх дій підприємство порушує податкове законодавство і отримує штрафні санкції, що збільшують його витрати на оподаткування. Окремою характеристикою податкових ризиків для підприємства є також ймовірність змін у податковому законодавстві, що зазвичай тягне за собою якщо не збільшення сум податків напряму, то хоча б адміністративні

витрати на переналаштування процесів ведення обліку та звітності щодо податків в контексті податкових новацій з боку держави.

Податкові ризики одночасно мають ознаки об'єктивного та суб'єктивного явища. Об'єктивність податкового ризику заключається в тому, що він існує через притаманні ринковій економіці об'єктивні категорії невизначеності, конфліктності та зазвичай відсутності повної інформації на момент прийняття управлінського рішення. Суб'єктивність податкового ризику обумовлена тим, що у податкові відносини залучені реальні люди – державні службовці-податкові інспектори, бізнесмени, керівники, населення та інші – і кожен зі своїм власним досвідом, менталітетом, інтересами, особливостями поведінки, схильністю до ризику.

Об'єктивність та суб'єктивність податкових ризиків обумовлює масштаби наслідків в разі реалізації відповідних ризиків. Наслідки реалізації податкових ризиків можуть проявлятися не лише у прямих фінансових втратах, ненадходженні податкових платежів до бюджету або скорочення прибутку чи доходу підприємства, а і у непрямих втратах – це, наприклад, складність імплементації податкової реформи, наростання соціальної напруги, погіршення інвестиційного клімату для бізнесу, і як результат ухилення ним від оподаткування тощо.

Податкові ризики мають значний вплив на діяльність суб'єктів господарювання, що особливо гостро проявляється в умовах нестабільності економічного середовища.

У перші місяці війни до Податкового кодексу України було внесено низку змін, спрямованих на підтримку платників податків в умовах дії воєнного стану. Серед таких змін був і мораторій на проведення більшості податкових перевірок. За інформацією Державної податкової служби України [8] у 2022 році було здійснено 785 планові перевірки, 6524 позапланових перевірок, 21537 фактичних перевірок, 817 зустрічних звірок. За результатами перевірок суб'єктів господарювання, які порушили вимоги податкового законодавства, встановлено заниження грошових зобов'язань та відбулося донарахування 19585,8 млн грн. Так, за результатами планових перевірок донараховано 14691,6 млн грн, за результатами позапланових перевірок донараховано 3473,0 млн грн та 1421,2 млн грн донараховано за результатами фактичних перевірок. Під час кожної 10 фактичної перевірки виявлено порушення трудового законодавства. А більше тисячі осіб оформили працівників на роботу під час цих заходів.

За 2023 рік, з урахуванням обмежень, проведено 2252 перевірки, що на 598 перевірок більше 2022 року (1654 перевірки), з яких: 9 планових документальних перевірок; 325 позапланових перевірок; 1918 фактичних перевірок. За результатами здійснених контрольно-перевірочних заходів донараховано за актами перевірок 102730 тис. грн, що на 63010 тис. грн більше 2022 року (2022 рік – 39720 тис. гривень). Узгоджено донарахованих сум за результатами контрольно-перевірочної роботи (з урахуванням актів минулих років) 76750 тис. грн, що на 20468 тис. грн менше показника 2022 року (2022 рік – 97218 тис. гривень). Частка узгоджених грошових зобов'язань, донарахованих за результатами перевірок, у загальній сумі грошових зобов'язань, донарахованих за результатами перевірок склала 74,7 %, що на 170,0 % менше показника 2022 року (2022 рік – 244,8 відсотка). Сплачено (погашено) за результатами проведених контрольно-перевірочних заходів 42770 тис. грн, що на 18274 тис. грн менше надходжень 2022 року (2022 рік – 24496 тис. гривень). Рівень стягнення донарахованих сум склав 55,7 відсотка, що на 30,5 % більше показника 2022 року (2022 рік – 25,2 відсотка). Крім того, зменшено від'ємне значення об'єкта оподаткування податком на прибуток на 21610 тис. грн, зменшено залишок від'ємного значення ПДВ, який після бюджетного відшкодування включається до складу податкового кредиту наступного періоду на 50151 тис. грн та зменшено суму ПДВ заявленого до відшкодування з бюджету на 42614 тис. гривень.

Відбір платників податків для проведення документальних перевірок щодо дотримання ними вимог податкового законодавства здійснюється за наявними податковими ризиками недоплати сум податків, зборів, які визначаються системою ризикоорієнтовного відбору та іншою податковою інформацією ДПС України.

Можна виділити такі основні групи податкових ризиків згідно системи ризикоорієнтовного відбору:

- неадекватність декларування податку на прибуток або ПДВ (коли доходи, обсяги постачання зростають, а суми задекларованих податків не збільшуються) та їх розмір суттєво менший ніж у середньому по галузі,
- наявність взаємовідносин із ризиковими суб'єктами господарювання (які перебувають у розшуку, по яких наявні кримінальні провадження пов'язані із ухиленням від сплати податків, мають ознаки фіктивності та нереальної господарської діяльності),

- значний розмір інших витрат, перевищення операційних витрат над собівартістю, значні суми дебіторської та кредиторської заборгованості, та їх зростання, тощо.

Ризики високого ступеня можна побачити в електронному кабінеті платника.

Побудова ефективної системи управління податковими ризиками є важливою складовою механізму забезпечення стабільного розвитку суб'єктів господарювання в умовах невизначеності економічного середовища. Одним із сучасних інструментів мінімізації негативних проявів податкових ризиків є страхування.

Страхові продукти, які покривають податкові ризики дають змогу страхувальнику-платнику податків мінімізувати фінансові втрати, які пов'язані з додатковими податковими зобов'язаннями, включаючи донарахування податків та зборів, штрафи, пені, у разі їх виникнення, внаслідок помилок або неточностей у податкових деклараціях та проведення податкових перевірок або судових рішень. Також страхування податкових ризиків застосовується під час укладання угод зі злиття та поглинання суб'єктів господарювання. Податкові наслідки таких угод мають велике значення, а складність сторонам угоди отримати необхідні податкові роз'яснення щодо застосовуваного режиму оподаткування в договорі можуть спричинити відмову від запланованої угоди.

Видами страхових продуктів, які покривають податкові ризики є: страхування відповідальності за податкові зобов'язання (захист від фінансових втрат, пов'язаних із донарахуванням податків, штрафами та пенями внаслідок податкових перевірок або судових рішень); страхування ризиків зміни податкового законодавства (захист від фінансових втрат, які можуть виникнути внаслідок змін у податковому законодавстві, що призводять до підвищення податкових зобов'язань); страхування податкового обліку (захист від втрат, пов'язаних із помилками в податковому обліку або неправильним розрахунком податкових зобов'язань).

Застосування механізму страхового захисту податкових ризиків ставить вимогу перед підприємствами забезпечення відповідного рівня прозорості ведення бізнесу та формування звітності. Для спрощення аналізу ризиків потенційні страхувальники зазвичай надають страховику податковий висновок, підготовлений їхнім консультантом, разом із супровідними документами. Крім того, страхувальник зобов'язаний розкрити всю наявну інформацію про свої взаємовідносини з податковими органами щодо об'єкта страхування [9, с. 114].

Процес страхування податкових ризиків включає: оцінка ризиків (проведення комплексного аналізу податкових ризиків компанії, включаючи історію податкових перевірок, структуру податкового обліку та можливі зміни законодавства); вибір страхового продукту (вибір відповідного страхового продукту, який найкраще відповідає потребам компанії та покриває найбільш критичні податкові ризики); укладання договору страхування (підписання договору з страховою компанією, який визначає умови страхування, обсяг покриття та розмір страхових премій); сплата страхової премії; моніторинг та управління (регулярний моніторинг податкових ризиків і перегляд умов страхування у випадку змін у бізнес-середовищі або законодавстві).

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Страхування податкових ризиків є дієвим методом захисту суб'єктів господарювання від фінансових збитків, які можуть виникнути через невиконання податкових зобов'язань. З метою поширення практики використання страхування як інструменту мінімізації негативного впливу податкових ризиків на діяльність суб'єктів господарювання доцільно вітчизняними страховиками розширити страхові продукти та можливості страхування не лише окремих податкових ризиків, а й розробити комплексні страхові продукти, що дозволять охоплювати різні види податкових ризиків (зміни законодавства, податкові перевірки, помилки в обліку тощо). Також доцільно вдосконалити процес оцінки податкових ризиків з використанням передових методик, великих баз даних (Big Data) та аналітичних інструментів, для більш точного оцінювання ризиків і прогнозування їх впливу на компанію. З метою популяризації страхування податкових ризиків необхідно розширити спектр консультаційних послуг, включаючи регулярні консультації з податкових питань, допомогу в підготовці до податкових перевірок та аналізу податкових ризиків. Крім того, необхідно підвищити рівень обслуговування страхувальників та забезпечити прозорі та зрозумілі умови страхування, включаючи чітке визначення покриття, винятків та процедур врегулювання претензій. Розробка партнерських програм з консалтинговими компаніями, що спеціалізуються на податкових питаннях, для надання клієнтам комплексних рішень, співпраця зі спеціалістами з податкового права та аудиту для надання комплексних послуг з оцінки та

страхування податкових ризиків може стати запорукою залучення широкого кола страхувальників та ефективного просування продуктів зі страхування податкових ризиків на вітчизняному страховому ринку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Десятнюк О. М. Управління податковими ризиками – нова парадигма розбудови податкової системи України. *Вісн. нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку.* 2007. № 606. С. 355–362.
2. Воронкова О.М. Управління податковими ризиками у сучасній системі фінансової безпеки України. *Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки».* 2018. № 3. С. 10-17.
3. Матвійчук А.В. Аналіз і управління економічним ризиком: навч. посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 224 с.
4. Євченко Н.Г. Податкові ризики в діяльності банку. *Часопис економічних реформ.* 2011. № 2. С. 31–40.
5. Панченко О.І. Типологізація фінансових ризиків як основа організації їх страхового захисту. *Бізнес Інформ.* 2019. № 3. С. 350–357.
6. Курило В.І., Мушенко В.В. Визначення поняття «податковий ризик» у податковому законодавстві України. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Право.* 2015. Вип. 213(1). С. 181-187.
7. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI: : станом на 30 березня 2024 р. URL: [URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17) (дата звернення 30.03.2024 р.)
8. Державна податкова служба України: офіційний сайт [Електронний ресурс]. URL: <https://tax.gov.ua/> (дата звернення 25.03.2024 р.)
9. Чвертко Л. Страхування податкових ризиків у системі ризикового страхування: проблеми теорії та практики в Україні. *Економічні горизонти.* 2024. № (1(27)). С. 109–120.

REFERENCES:

1. Desiatniuk O. M. Upravlinnia podatkovymy ryzykamy – nova paradyhma rozbudovy podatkovoi systemy Ukrainy. *Visn. nats. un-tu «Lvivska politekhnika». Seria: Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku.* 2007. № 606. S. 355–362.
2. Voronkova O.M. Upravlinnia podatkovymy ryzykamy u suchasni systemi finansovoi bezpeky Ukrainy. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seria «Ekonomiczni nauky».* 2018. № 3. S. 10-17.
3. Matviichuk A.V. Analiz i upravlinnia ekonomichnym ryzykom: Navch. posibnyk. K.: Tsentr navchalnoi literatury, 2005. 224 s.
4. Yevchenko N.H. Podatkovi ryzyky v diialnosti banku. *Chasopys ekonomichnykh reform.* 2011. № 2. S. 31–40.
5. Panchenko O.I. Typolohizatsiia finansovykh ryzykiv yak osnova orhanizatsii yikh strakhovoho zakhystu. *Biznes Inform.* 2019. № 3. S. 350–357.
6. Kurylo V.I., Mushenok V.V. Vyznachennia poniattia «podatkovyi ryzyk» u podatkovomu zakonodavstvi Ukrainy. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Seria : Pravo.* 2015. Vyp. 213(1). S. 181-187.
7. Podatkovi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 02.12.2010 r. № 2755-VI: : stanom na 30 bereznia 2024 r. URL: [URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17) (data zvernennia 30.03.2024 r.)
8. Derzhavna podatкова sluzhba Ukrainy: ofitsiyni sait [Elektronnyi resurs]. URL: <https://tax.gov.ua/> (data zvernennia 25.03.2024 r.)
9. Chvertko L. Strakhuvannia podatkovykh ryzykiv u systemi ryzykovoho strakhuvannia: problemy teorii ta praktyky v Ukraini. *Ekonomiczni horyzonty.* 2024. № (1(27)). S. 109–120.

INSURANCE INSTRUMENTS IN THE SYSTEM OF TAX RISK MANAGEMENT OF DOMESTIC BUSINESS ENTITIES

MATVIYCHUK Lesia, ANTOSHEVSKA Diana
Khmelnyskyi National University

The article examines scientific approaches to defining the essence of the concept of “tax risks”, considers subjective and objective manifestations of tax risks, summarizes the national experience of tax risk management and identifies its current trends in the context of an unstable economic environment. The objectivity and subjectivity of tax risks determine the extent of consequences in case of realization of the relevant risks. The consequences of realization of tax risks may be manifested not only in direct financial losses, non-receipt of tax payments to the budget or reduction of profit or income of an enterprise, but also in indirect losses, such as, for example, complexity of implementation of tax reform, growth

of social tension, deterioration of the investment climate for business, and as a result, tax evasion, etc. The author analyzes the control activities of the State Tax Service of Ukraine under martial law. It is determined that the selection of taxpayers for documentary audits of their compliance with tax legislation is carried out based on the existing tax risks of underpayment of taxes and fees, which are determined by the risk-based selection system. The article investigates the essence and role of insurance as a tool for minimizing tax risks. It is determined that insurance products covering tax risks allow the insured taxpayer to minimize financial losses associated with additional tax liabilities, including additional taxes and fees, fines, penalties, if any, due to errors or inaccuracies in tax returns and tax audits or court decisions. The author suggests the following areas for intensification of insurance companies' activities in dealing with tax risks, which will allow attracting a wide range of insurers and effectively promoting tax risk insurance products in the domestic insurance market.

Keywords: tax risks, tax audits, insurance, insurance products, risk-oriented approach